

Od očekivanja "nove Švicarske" do recesijskog iskustva Europske unije: obrisi sociopolitičkog konteksta afirmacije populizma u Hrvatskoj

Marko Mustapić

Rast rejtinga populističkih aktera u redovitim istraživanjima javnog mnijenja kao i rast broja njihovih zastupnika u nacionalnim parlamentima potvrđuju Muddeovu tezu da je populizam postao dio *mainstream* politike i da se može govoriti o populističkom "duhu vremena"

Za razliku od Hrvatske, u razvijenim liberalnim demokracijama populizam je već etablirana znanstvena tema. Usprkos gotovo svakodnevnoj upotrebi pojma populizam u javnosti, gotovo isključivo s negativnim konotacijama, sustavna znanstvena istraživanja koja se kod nas bave tom tematikom još su u svojim počecima (Mustapić i Hrstić, 2016a). U ovome tekstu ne namjeravam ulaziti u širu raspravu o teorijskom poimanju populizma, već naglasiti ključne odrednice političkog i socijalnog konteksta u kojem su se odvijali tranzicijski procesi i razvoj demokracije u Hrvatskoj, ujedno vrlo pogodni za afirmaciju populizma. Pritom se ne smije iz vida gubiti modernizacijske i političke procese koji su se paralelno odvijali na europskoj i globalnoj razini. U tom je kontekstu posljednjih godina došlo do jačanja donedavno marginalnih populističkih aktera. Rast rejtinga populističkih aktera u redovitim istraživanjima javnog mnijenja (na pr. AfD u Njemačkoj, BZÖ u Austriji, M5S u Italiji, DF u Danskoj, FN u Francuskoj, itd.), kao i rast broja njihovih zastupnika u nacionalnim parlamentima potvrđuju Muddeovu (2004) tezu da je populizam postao dio *mainstream* politike i da se može govoriti o populističkom "duhu vremena".

"Imamo Hrvatsku!"

Nakon 14. izvanrednog kongresa Saveza komunista Jugoslavije u siječnju 1990. i gotovo pola stoljeća jednopartijskog sustava, cunami pluralizma je u svega nekoliko tjedana preplavio javni i politički prostor u Hrvatskoj. Uoči prvih višestranačkih izbora u travnju i svibnju 1990. odvijala se u Hrvatskoj prva

Marko Mustapić, viši znanstveni suradnik na Institutu društvenih znanosti "Ivo Pilar", Zagreb. E-pošta: marko.mustapic@pilar.hr.

(suvremena) izborna kampanja. Hrvatski stranački slijednik dotadašnje komunističke vlasti, SKH-SDP, tijekom kampanje, za razliku od opozicijskog HDZ-a, nije inzistirao na državnoj samostalnosti Hrvatske. Upravo je ideja državne samostalnosti

Mudde definira populizam kao ideologiju koja društvo dijeli na dvije homogene i suprotstavljene skupine ("pošteni narod" protiv "korumpirane elite")

kao odraz "vjekovnih težnji hrvatskog naroda" bila temeljna odrednica kampanje koja je HDZ vodila do izborne pobjede. Obećanja tadašnjih opozicijskih političara o prednostima državne samostalnosti, kao i prednostima ostanka u Jugoslaviji za čelnike SKH-SDP, bila su raznolika.

Meni se, tada učeniku šestoga razreda osnovne škole, jedno predizborno obećanje urezalo u sjećanje. Šime Đodan tvrdio je da će Hrvatska nakon izgradnje vlastite demokracije i kapitalizma postati "nova Švicarska".¹ Ta je metafora uskoro postala vrlo česta u argumentaciji nužnosti državne samostalnosti Hrvatske. Hrvatska tranzicijska iskustva demantirala su Đodanovu viziju državne samostalnosti. U odnosu na većinu postsocijalističkih zemalja hrvatska je tranzicija dramatičnija i radikalnija, jer se u svojim ključnim trenucima odvijala u ratnim okolnostima. Usprkos ratnim stradanjima i neizvjesnosti ratnoga ishoda početkom 1990-ih, u hrvatskoj javnosti je zbog velikih očekivanja građana od nove države bio prisutan izniman nacionalni zanos. Takav društveni kontekst, prepun svakodnevnih ratnih stradanja, pogodovao je odmaku žarišta pozornosti javnosti s ekonomskih na političke i vojne teme.

Franičević (2002) ističe da je to pogodovalo provedbi tzv. "tajkunske privatizacije" i uspostavi "ortačkog kapitalizma". Budući da u normalnim uvjetima nagla i silna akumulacija bogatstva u okviru jedne relativno male skupine ljudi nije moguća, Županov (1995: 146) smatra da je uspostava nacionalnoga kapitalizma u Hrvatskoj temeljena na "pljački i grabežu narodne imovine, odnosno nepravednom bogaćenju". Stoga je važno istaknuti teze Županova (1995) o preslagivanjima u staroj i uspostavi nove političke elite početkom 1990-ih, na način da je znatan broj članova komunističke politokracije okrenuo leđa SKH te se pridružio budućoj političkoj eliti, mahom opozicijskim strankama nacionalnog predznaka na prvim demokratskim izborima. Dakle, Županov drži da se 1990-ih može govoriti o postojanju "simetrije" između nove i stare elite u hrvatskom društvu.²

The winner takes it all, the loser standing small...

Uslijed društvenog raslojavanja nakon promjena 1990-ih, posve novoga načina redistribucije nacionalnoga bogatstva, na dnu stratifikacijske piramide naspram "dobitnika" ostaju

"gubitnici" tranzicije.³ Pored socijalno depriviranih građana u donjem dijelu stratifikacijske piramide tu valja ubrojiti i one čije su aspiracije i postignuća u izrazitoj diskrepanciji. Tome su svakako pogodovala obećanja istaknutih pripadnika hrvatske političke elite kako stvaranje hrvatske države ujedno predstavlja i stvaranje bogatoga društva, po uzoru na razvijene europske zemlje. Stvaranje takvoga društva zahtijeva duži vremenski obzor i strpljenje naroda, a na što je 1990-ih vladajući HDZ pozivao retorikom o dugotrajnom komunističkom upropaštavanju hrvatskih ekonomskih potencijala.

Nakon Tuđmanove smrti i pobjede "šestorke" predvođene SDP-om na izborima 2000. godine, navedena retorika se preobrazila u tumačenje sporoga ekonomskog napretka uslijed privatizacijske pljačke u kojem se obogatilo "200 obitelji". Nedugo potom, dolaskom Sanaderova HDZ-a na vlast 2003. godine, u iduća dva mandata Europska unija postaje neupitni "utopos" tranzicije. Nakon osvrtnja u prošlost, politička retorika vlasti se okreće budućnosti i uvjerava građane da ulaskom Hrvatske u Europsku uniju počinje opći prosperitet. Ivo Sanader kao "političar novog kova", erudit koji govori brojne jezike, s potporom vanjskopoličkih autoriteta, gradio je imidž osobe koja će Hrvatsku uvesti u Europsku uniju te slijedom toga i u blagostanje.⁴ Dobar dio medija svojski se trudio pridonijeti konstrukciji takvog imidža. Mnogi su napadali i difamirali ministre ili opozicijske političare, a tek rijetki premijera. Naravno, medijska retorika nakon njegova političkog kraha konsenzusno se transformirala u konstrukciju Sanaderovog imidža u simbol korupcije.⁵

Wierzę – nie wierzę...

Povjerenje u institucije države predstavlja jedan od ključnih sociokulturnih potencijala demokratskog društva. Hooghe (2011) ističe da je povjerenje građana u političke institucije ujedno najvažniji resurs demokratskoga političkog sustava. Istraživanja javnoga mnijenja u Hrvatskoj ukazuju na trend pada povjerenja građana u državne i političke institucije već od početka 2000-ih. Naime, povjerenje u Vladu i Sabor, prema Karajićevu (2000) istraživanju imala je 1998. godine gotovo polovica građana. Nakon niza političkih događaja, posebice uhićenja bivšeg premijera Sanadera, niza istaknutih političara i državnih službenika te izostanka obećanog prosperiteta ulaskom u Europsku uniju 2013. godine, povjerenje građana u institucije i političku elitu dramatično je narušeno.

Eurobarometar (2009) ukazuje na postojanje dubokog nepovjerenja građana u državne institucije i političke stranke svega jedno desetljeće nakon Karajićevog istraživanja: povjerenje građana u Vladu istovjetno je povjerenju u Sabor te ono iznosi 12 posto; županijskim ili mjesnim vlastima vjeruje 23 posto građana; povjerenje u pravosudna tijela ima tek 15 posto građana; povjerenje u političke stranke palo je na najnižu razinu i strankama je vjerovalo samo četiri posto građana. Iako je u izbornoj kampanji 2011. godine Zoran Milanović svoj imidž temeljio na sposobnosti i poštenju, obećao "nultu stopu tolerancije za nepotizam i korupciju", dramatičnom političkom i ekonomskom zaokretu u mandatu SDP-ove vlade nismo svjedočili.⁶ Naprotiv, niz afera u mandatu SDP-ove vlade nije pozitivno utjecao na

povjerenje građane u političke institucije, a ugled političara posve je devastiran.

Rezultati istraživanja posljednjih godina naglašeno su slični spomenutim Eurobarometrovima (2009) te ukazuju na izostanak povjerenja hrvatskih građana u političke institucije (Sekulić i Šporer, 2010; Miletić i Rihtar, 2014). Valja naglasiti i da istraživanja mladih dosljedno pokazuju njihovo izrazito nepovjerenje u političke institucije (Ilišin i dr, 2013; Franc i Međugorac, 2015), koje je još naglašenije među studentima (Mustapić i Karajić, 2013; Gvozdanović, 2015).

"Banda lopovska!"

Prosvjedi kao najsnažniji oblik političkog aktivizma kojime se iskazuje nezadovoljstvo građana i stvara pritisak na vlast nemaju osobitu učestalost u Hrvatskoj. Prvi značajniji prosvjedi u posljednjih desetak godina, ali bez većeg političkog uspjeha, dogodili su se 2008. godine mobilizacijom građana preko društvenih mreža i pozivom na borbu protiv korupcije parolom "Stegnite vi svoj remen, bando lopovska!". Godinu dana kasnije zbio se studentski prosvjed i blokada velikog broja fakulteta pod parolom "Znanje nije roba", sa zahtjevom da se

Populisti u Hrvatskoj do prije nekoliko godina nisu bili u stanju osvojiti vlast na lokalnoj razini ili mandat u Saboru. To je pak danas politički realitet

ukinu studentske školarine i zaustavi komercijalizacija obrazovanja.⁷ Potom je 2010. kao reakcija na jalove javne rasprave o izgradnji stambeno-poslovnog objekta investitora Tomislava Horvatinčića, odnosno sumnje da gradonačelnik Milan Bandić pogoduje ulagaču "otimajući" javne površine na zagrebačkome Cvjetnom trgu, više udruga, ujedinjenih pod parolom "Pravo na grad", organiziralo prosvjede.⁸ Međutim, građanski neposluh i prosvjedi nisu urodili plodom, a investitor je realizirao svoje nakane.

Iako su tijekom 2011. godine svijetom bujali masovni građanski prosvjedi, od Arapskoga proljeća na Bliskome istoku i Sjevernoj Africi do pokreta *Occupy* u Sjedinjenim Državama i sličnih aktivnosti u Španjolskoj, Grčkoj i Italiji, dokidanje određenih socijalnih prava građana u Hrvatskoj i prebacivanje tereta recesije na ugrožene slojeve društva dovelo je tek do mlakih prosvjeda protiv vlade Jadranke Kosor i zahtjeva za ostavkama.⁹ Iako je mobilizacija širih društvenih masa izostala, politička je scena, pokazat će vrijeme, dobila markantnu političku osobnost. U tim se prosvjedima u javnosti afirmira posve mlad i široj javnosti nepoznat aktivist Ivan Pernar.

Vrijedi istaknuti i prosvjede u organizaciji navijačke skupine Torcida protiv kriminala i korupcije u hrvatskom nogometu koji su kulminirali velikim skupom na splitskoj rivi 2014. godine. Navedeni prosvjedi svoj su nastavak, zbog nepoštivanja i

neprovođenja *Zakona o sportu*, imali u prosvjedima protiv HDZ-a na pojedinim njihovim predizbornim skupovima u rujnu 2016. pod parolom "Zakon o sportu SDP=HDZ=HNS".¹⁰ K tome valja pridodati i prosvjede podrške građana kurikularnoj reformi pod parolom "Hrvatska može bolje" s najvećim skupom na zagrebačkom Trgu bana Jelačića u lipnju 2016. godine.

Zajedničko svim navedenim prosvjedima je neuspjeh u ostvarivanju zacrtanih ciljeva, odnosno neuspjeh u stvaranju pritiska na institucije da se problemi riješe, a način funkcioniranja institucija promijeni. Podrška širih društvenih masa uglavnom je izostala, posebice na hrvatskoj periferiji. Međutim, prosvjedi su definitivno ukazali da postoje nova lica, spremna ući u političku arenu kroz civilno društvo, te mimo etabliranih političkih stranaka okupljati građane i boriti se za rješavanje društvenih problema.

"Pošteni narod"

Iznijet ćemo tek ključne odrednice pojma populizam i nalaze odabranih empirijskih radova o tom fenomenu u Hrvatskoj. Populizam počiva na viziji monolitnog koncepta "naroda" i implikacije da je isključivo "volja naroda" presudna za sve političke procese u društvu (Pappas, 2013). Stoga su populist protiv bilo kakvog posredništva između naroda i donositelja odluka, odnosno političke elite, pa tako i protiv političkih stranaka (Pasquino, 2008). Ukratko, populizam ima snažan antiinstitucionalni stav. No, Mudde (2004) ističe da ga je pogrešno odbacivati kao puku patološku pojavu u liberalnim demokracijama, već da je on već dio *mainstream* politike, pa se stoga može govoriti o populističkome "duhu vremena". Razlike u istraživačkim pristupima populizmu su izražene, pa se populizmu pristupa ili kao ideologiji ili kao stilu političke komunikacije.

Usponu i širenju populizma posljednjih desetljeća nedvojbeno je pogodovala transformacija dominantnih medijskih formi i oblika, posebice interneta. Mudde (2004) definira populizam kao ideologiju koja društvo dijeli na dvije homogene i suprotstavljene skupine ("pošteni narod" protiv "korumpirane elite"). Među glavnim kritikama poimanja populizma kao ideologije ističe se njegova ideološka skučenost, pa je stoga teorijski koncept za njegovu empirijsku i analitičku uporabu prilično slab i ograničen (Stanley, 2008). Nasuprot tome, usmjerenje na populizam kao politički stil s ciljem pridobivanja naklonosti biračkog tijela u političkoj komunikaciji ne obuhvaća u svom

Dakle, parafrazirajući Donalda Trumpa, razvidno je da populist u Hrvatskoj nisu *fake news*

istraživačkom fokusu samo nove populističke aktere, već i etablirane političke stranke koje se u određenoj mjeri koriste elementima populizma u političkoj komunikaciji (Jagers i Walgrave, 2007).

U Hrvatskoj se tek posljednjih godina, nakon prvih radova koji se bave teorijskim određenjem populizma (Milardović,

2004; Šalaj, 2012a; 2012b; Derado, 2014), objavljuju i empirijski radovi. Grbeša i Šalaj (2014) na temelju analize intervjua odabranih političara u hrvatskom tisku u razdoblju od 2009. do 2013. zaključuju da se populistima na hrvatskoj političkoj sceni mogu smatrati: Milan Bandić, Ivan Grubišić, Željko Kerum i Dragutin Lesar. Svima im je u analiziranim intervjuima utvrđeno učestalo pozivanje na narod, no za razliku od Keruma i

Lokalni izbori u svibnju 2017. prvi su test koji će ukazati na razinu podrške populističkim akterima u Hrvatskoj, odnosno ukazati u kojem smjeru će se kretati postojeći trend afirmacije populizma na političkoj sceni

Grubišića, Lesar i Bandić nisu imali naglašen antielitistički stav. Do sličnog zaključka dolazi i Matić (2014). Ona je analizom članaka i plaćenih oglasa o Milanu Bandiću i Željku Kerumu u *Jutarnjem listu*, *Večernjem listu* i *Slobodnoj Dalmaciji* tijekom kampanje za lokalne izbore 2009. i 2013. utvrdila da u njihovim porukama postoje sva snažna obilježja populističke retorike, posebice među oglasima. Mustapić i Hrstić (2016b), koristeći metodu studije slučaja, analizirali su sadržaj priloga objavljenih o Ivanu Viliboru Sinčiću tijekom izborne kampanje za predsjedničke izbore 2014 u *Jutarnjem listu* i *Večernjem listu* te njegovu retoriku u sučeljavanjima na tri nacionalna televizijska kanala. Rezultati su pokazali da je Sinčić u ideološkom smislu neupitno populist.¹¹ Grbeša i Šalaj (2016), analizirajući intervjue koje je četvero kandidata na predsjedničkim izborima dalo od studenog 2014. do siječnja 2015., zaključuju da su Ivan Vilibor Sinčić i Milan Kujundžić populist.

Pored rezultata istraživanja retorike političkih aktera valja istaknuti i jedno istraživanje sklonosti mladih populističkim stavovima. Derado i dr. (2016) su analizom podataka iz terenske ankete i intervjua, u okviru FP7 međunarodnog projekta *Memory, Youth, Political Legacy and Civic Engagement*, ispitali sklonost mladih u Zagrebu populističkim stavovima. Autori su zaključili da su stavovi protiv elita i institucija kod mladih povezani s preferencijom nedemokratskoga jakog vođe, autoritarnošću te nekim radikalnim desnim stavovima. Derado i dr. (2016) napominju da kvalitativni i kvantitativni nalazi istraživanja upućuju na to da postoji plodno tlo za razvoj populizma među mladima u Zagrebu.

Populizam naš svagdašnji: relevantna politička budućnost ili neutemeljeno stvaranje moralne panike?

Hrvatska politička scena već je dugo bipolarizirana. Pored toga, posve je razvidno da su etablirane stranke već dugi niz godina opterećene različitim aferama: korupcijom, nepotizmom, nesposobnošću, nestručnošću, itd. Navedeno narušava ionako

slabo povjerenje građana u političke institucije i političke stranke. Takav kontekst pogoduje protestnom glasovanju i sklonosti "instant-rješenjima" nagomilanih društvenih problema, pa tako i biračkoj podršci populističkim akterima. Populisti u Hrvatskoj do prije nekoliko godina nisu bili u stanju osvojiti vlast na lokalnoj razini ili mandat u Saboru. To je pak danas politički realitet. Osim toga, nalazi istraživanja, pored egzistiranja ideološki neupitnih populističkih aktera, ukazuju da dio *mainstream* političkih aktera pribjegava populističkom stilu političke komunikacije. Dakle, parafrazirajući Donalda Trumpa, razvidno je da populisti u Hrvatskoj nisu *fake news*. Demokracija je politički poredak u kojem vlada većina, uz osiguranje prava manjine i individualnih prava svakoga građanina. Međutim, populizam ne mari za poštivanje demokratske procedure i ne skrbi za prava manjina.

Nastavi li hrvatska bipolarna os HDZ/SDP biti ustrajna u očuvanju postojećih unutarstranačkih obrazaca reprodukcije kadrova te u oklijevanju provedbe sveobuhvatnih reformi, može se očekivati nastavak iznimno slabog povjerenja građana u političke institucije, a s vremenom i u demokraciju kao politički sustav. U tom slučaju populističke ideje i rješenja koja se provode slijedeći "jakog vođu" nisu posve isključen scenarij ishoda postojećih političkih i ekonomskih procesa u zemlji. Lokalni izbori u svibnju 2017. prvi su test koji će ukazati na razinu podrške populističkim akterima u Hrvatskoj, odnosno ukazati u kojem smjeru će se kretati postojeći trend afirmacije populizma na političkoj sceni.

Bilješke

- 1 Šime Đodan (1927-2007), ekonomist i političar, jedan je od poznatijih aktera Hrvatskog proljeća. Među prvim se 1971. usudio iznositi teze o jugoslavenskoj eksploataciji Hrvatske. Godinu dana kasnije je uhićen i osuđen na šest godina zatvora. Politički je ponovno aktivan kao istaknuti član HDZ-a na prvim izborima 1990. Iduće je godine u srpnju na svega dva tjedna obnašao dužnost ministra obrane. Bio je poznat po svojoj radikalnoj nacionalističkoj retorici.
- 2 "Ta se simetrija očituje u načinu formiranja elite, njezinoj reprodukciji i unutarnjem funkcioniranju. No najvažnija je sličnost u tome što ni nova elita nije prihvatila pluralističku koncepciju elita (tj. da je politička elita samo jedna od društvenih elita), nego je prihvatila koncepciju vodeće elite ('avangarde'). S obzirom na tu 'vodeću ulogu', nova je elita nevjerojatno slična staroj. Tako se smjena političke elite dobrim dijelom ograničila na promjenu ideološkog predznaka i na personalne promjene" (Županov, 1995: 161).
- 3 Sekulić (2000: 18) smatra da se nova kapitalistička klasa u Hrvatskoj formira iz tri društvene skupine: nekadašnjih privatnika koji više nisu ograničavani u širenju i rastu; bivših pripadnika političko-menadžerske elite; raznih drugih grupacija koje konvertiraju resurse stečene u prijašnjem sustavu u sadašnju poziciju.
- 4 O Sanaderovu ugledu u najvišim političkim krugovima u Europskoj uniji najbolje svjedoči činjenica da je tijekom izborne kampanje 2007. godine Angela Merkel u televizijskom spotu pozivala hrvatske građane da svoj glas daju Ivi Sanaderu i HDZ-u.

- 5 Bivši predsjednik HDZ-a Ivo Sanader obnašao je funkciju premijera od 2003. do 2009. Državno odvjetništvo Republike Hrvatske je 9. prosinca 2010. od Hrvatskog sabora zatražilo ukidanje njegova zastupničkog imuniteta radi pokretanja kaznenog postupka. Nakon što mu je Hrvatski sabor skinuo imunitet, izdana je tjeeralica, a Sanader je sljedećeg dana uhićen u Austriji. U studenom 2012. nepravomoćno je proglašen krivim u "slučaju Hypo i INA-MOL", za što je dobio ukupnu zatvorsku kaznu u trajanju od 10 godina. Pored toga je procesuiran zbog kaznenog djela zlouporabe položaja i ovlasti ("afere Planinska"). Kao argument ili studija slučaja kojim se može tumačiti učinkovitost pravosudnih institucija i njihov utjecaj na povjerenje građana u pravosuđe vjerno svjedoči činjenica da nakon gotovo sedam godina javnost još nije dočekala pravomoćnu sudsku presudu.
 - 6 SDP je tijekom mandata bio opterećen smjenama ministrica Mirele Holy, ministra Slavka Linića, županice Marine Lovrić-Merzel, itd. Recentni primjer učestalog sumnjičenja i pokretanja kaznenih postupaka protiv političara ili državnih službenika jest i slučaj Tomislava Sauche, trenutno saborskog zastupnika, zbog sumnji da je kao predstojnik Ureda premijera Zorana Milanovića (2011.-2015.) nezakonito prisvojio više od pola milijuna kuna u razdoblju od 2013. do 2015. godine. Dosadašnji tijek istrage ukazuje na kontinuirane zlouporabe položaja i falsificiranje putnih naloga i isplata dnevnica u uredu premijera još od vlade Jadranke Kosor.
 - 7 O studentskim prosvjedima vidi Ostojić (2014)
 - 8 O prosvjedima na Cvjetnome trgu, v. Poljanec Borić (2013)
 - 9 Lalić (2011) smatra da su "vođe" prosvjeda iskazale odvažnost u tom trenutku, ali ne i političku zrelost. Naime, on uzroke neuspjeha prosvjeda vidi u lošem vođenju i ideološkoj heterogenosti prosvjednika.
 - 10 Ovdje je riječ o širem pokretu nogometnih navijača i dijela građana protiv vodstva HNS-a. Usprkos moralnoj panici i medijskim kampanjama koje pokušavaju od navijača napraviti najveći problem hrvatskog nogometa, i unatoč nekim vlastitim devijantnim i politički nekorektnim aspektima djelovanja, nogometni navijači kao društveni akteri predstavljaju jedinu dosljednu i upornu snagu u našem društvu koja se suprotstavlja raširenosti kriminala, nepotizma i korupcije u hrvatskom nogometu i njegovim institucijama. V. više u Perasović (2015) i Perasović i Mustapić (2017).
 - 11 Vođeći članovi Živog zida, udruge upisane u Registar udruga Republike Hrvatske 2014., afirmirali su se kao politički aktivisti tijekom organiziranja prosvjeda u Zagrebu 2011. godine te blokada deložacija građana koji ne mogu više bankama otplaćivati stambene kredite. Predsjednik Živog zida Ivan Vilibor Sinčić, tada dvadesetpetogodišnjak, u prvom krugu predsjedničkih izbora, održanima 28. prosinca 2014, osvojio je treće mjesto s dobivenih 293 562 glasova birača (16,42 posto važećih glasova).
- Derado, Augustin i dr. (2016) Croatian Youth and Populism: A Mixed Methods Analysis of the Populism "Breeding Ground" among the Youth in the City of Zagreb. *Revija za sociologiju* 46 (2): 141-173.
- Eurobarometar 71 (2009) *Javno mnijenje u Europskoj uniji/ Proljeće 2009, Nacionalni izvještaj – Sažetak Hrvatska*. http://ec.europa.eu/public_opinion/standard_en.htm Pristupljeno 11. prosinca 2009.
- Franc, Renata i Međugorac, Vanja (2015) Mladi i (ne)povjerenje u institucije; Moguće odrednice i posljedice, U: Ilišin, Vlasta i dr. (ur) *Demokratski potencijali mladih* (str. 47-63). Zagreb: Centar za demokraciju i pravo "Miko Tripalo" i Institut za društvena istraživanja u Zagrebu.
- Franičević, Vojmir (2002) Politička i moralna ekonomija u prvom desetljeću tranzicije u Hrvatskoj. *Politička misao* 39 (1): 3-34.
- Grbeša, Marijana i Šalaj, Berto (2014) *Faces of populism in Croatia*. <https://populism.byu.edu/SiteAssets/Salaj.Grbesa.pdf> Pristupljeno 3. prosinca 2015.
- Grbeša, Marijana i Šalaj, Berto (2016) Textual Analysis of Populist Discourse in 2014/2015 Presidential Election in Croatia. *Contemporary Southeastern Europe* 3 (1): 106-127.
- Gvozdanović, Anja (2015) Izvori socijalnog povjerenja studenata u Hrvatskoj, U: Ilišin, Vlasta i dr. (ur), *Demokratski potencijali mladih* (str. 65-91). Zagreb: Centar za demokraciju i pravo "Miko Tripalo" i Institut za društvena istraživanja u Zagrebu.
- Hooghe, Marc (2011) Why There is Basically only One Form of Political Trust. *British Journal of Politics and International Relations* 13 (2): 269-275.
- Jagers, Jan i Walgrave, Stefaan (2007) Populism as political communication style: An empirical study of political parties' discourse in Belgium. *European Journal of Political Research* 46 (3): 319-345.
- Karajić, Nenad (2000) *Politička modernizacija. Prilozi sociologiji hrvatskog društva*. Zagreb: Hrvatsko sociološko društvo i Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu.
- Ilišin, Vlasta i dr. (2013) *Mladi u vremenu krize*. Zagreb: Institut za društvena istraživanja i Zaklada "Friedrich Ebert".
- Lalić, Dražen (2011) Klasične demonstracije, političko gibanje ili novi društveni pokret. *Političke analize* 2 (2): 23-28.
- Matić, Marija (2014) Ima li populizma u hrvatskoj politici? Analiza političkog djelovanja Milana Bandića i Željka Keruma. *Polemos* 17 (1-2): 167-181.
- Milardović, Anđelko (2004) *Populizam i globalizacija*. Zagreb: Centar za politološka istraživanja.
- Miletić, Geran-Marko i Rihtar, Stanko (2014) *Pilarov barometar hrvatskoga društva. Proljeće 2014*. Zagreb: Institut društvenih znanosti "Ivo Pilar".
- Mudde, Cas (2004) The Populist Zeitgeist. *Government and Opposition* 39 (4): 541-563.
- Mustapić, Marko i Hršić, Ivan (2016a) Croatia – The Rise of Populism on the Path From Communism to European Integration, U: Aalberg, Toril i dr. (ur) *Populist Political Communication in Europe* (str. 274-284). New York: Routledge.
- Mustapić, Marko i Hršić, Ivan (2016b) Populizam u Hrvatskoj između ideologije i političkoga stila – temeljne odrednice predizborne retorike predsjedničkoga kandidata Ivana Vilibora Sinčića. U: Šarac, Ivica (ur) *Jezik, ideologija i sjećanje u*

Literatura

Derado, Augustin (2014) Populizam i kriza demokracije. *Amalgam* 6-7: 19-36.
broj 29 - ožujak 2017.

- suvremenom kontekstu (str. 63-82). Mostar: Filozofski fakultet Sveučilišta u Mostaru.
- Mustapić, Marko i Karajić, Nenad (2013) Studenti i društveni problemi: imaju li stranačke preferencije što s tim? *Revija za sociologiju* 43 (2): 107-131.
- Ostojić, Jelena (2014) *Deliverable 7.1: Ethnographic Case Studies of Youth Activism – The movement for free education and the founding of the New Left in Croatia*. Zagreb: Institut društvenih znanosti "Ivo Pilar".
- Pappas, Takis S. (2013) Why Greece failed. *Journal of Democracy* 24 (2): 31-45.
- Pasquino, Gianfranco (2008) Populism and Democracy, U: Albertazzi, Daniele i McDonnell, Duncan (ur) *Twenty-First Century Populism: The Spectre of Western European Democracy* (str. 15-29). New York: Palgrave Macmillan.
- Perasović, Benjamin (2015) Supkultura, pokret ili (neo)pleme? O teorijskim implikacijama novog istraživanja nogometnih navijača. U: Ilišin, Vlasta i dr. (ur) *Demokratski potencijali mladih* (str. 169-205). Zagreb: Centar za demokraciju i pravo "Miko Tripalo" i Institut za društvena istraživanja u Zagrebu.
- Perasović, Benjamin i Mustapić, Marko (2017) Carnival supporters, hooligans, and the 'Against Modern Football' movement: Life within the Ultras subculture in the Croatian context. *Sport in society* 20 (6) (prihvaćeno za objavljivanje).
- Poljanec Borić, Saša (2013) *Kultura angažirane sociologije*. Zagreb: Institut društvenih znanosti "Ivo Pilar".
- Sekulić, Duško (2000) Formiranje poduzetničke elite u Hrvatskoj. *Revija za sociologiju* 31 (1-2): 1-20.
- Sekulić, Duško i Šporer, Željka (2010) Gubimo li povjerenje u institucije? U: Kregar, Josip i dr. (ur), *Korupcija i povjerenje* (str. 77-117). Zagreb: Centar za demokraciju i pravo.
- Stanley, Ben (2008) The thin ideology of populism. *Journal of Political Ideologies* 13 (1): 99-100.
- Šalaj, Berto (2012a) Suvremeni populizam. *Analiza Hrvatskog politološkog društva* 9 (1): 21-49.
- Šalaj, Berto (2012b) Što je populizam? *Političke analize* 3 (3): 55-61.
- Županov, Josip (1995) *Poslije potopa*. Zagreb: Nakladni zavod Globus. ■